

MLEKO (548) *sb n*

mleko (547), (*rus.*) **mołoko** (1) *RejFig Cc7v*.

e pochylone, o jasne.

sg N mléko (143). ◇ G mléka (117). ◇ D mléku (5). ◇ A mléko (106). ◇ I mléki(e)m (143). ◇ L mléku (31). ◇ pl G mlék (2). ◇ A mléka (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Wydzielina gruczołów mlecznych samic ssaków, stanowiąca pokarm dla urodzonego potomstwa, jeden z głównych składników pożywienia człowieka; lac Murm, Mymer¹, Mącz, Calag, Calep, Cn; lacteum intestinum Murm, Mymer¹; mulctra, ros vitalis, spuma sanguinis Cn (500) : March¹ A3; Lacteum intestinum, hoc quidem ieunium appellant. Die mylch Mleko Murm 90, 162; Mymer¹ 37, 41; Może być żyw [rak] długo przez wody: gdy go mlekiem napawaią. FalZioł IV 31a; mleko ciepłe częłto pite, vfmierza każdemu człowiekowi łczkawkę. FalZioł V 42v, +6v, I 2b, 28c, 48c, 60d (32); Czemu krowa nad inŝe bydło więcey mleka miewa. GlabGad D7v, D6, D7v, H4v [3 r.], H5 [2 r.], H5v [2 r.] (15); March² D, Dv [3 r.], D4 [2 r.]; Gorzałka z mleka. MiechGlab *8v; piją [Tatarzy] mleko iakoby gorzałkę wypalone, ktore zbytnhie [!] a richło vpaia człowieka. MiechGlab 23; LibMal 1544/86, 89v, 1549/149; GliczKsiąż D4; KrowObr 79; Wymie [śmiotankę] z gęby y pátrzy/ toye dziwno było/ Ktoż wiedał by mołoko w iápończy chodyło. RejFig Cc7v, Cc4v; Wfzythki rzeczy náležące ku potrzebam żywotá człowieczego/ łą ty/ wodá/ ogień/ żelázo/ fol/ mąká pżeniczna/ miód/ mleko/ wino/ oliwá/ łzáty. BibRadz Eccli 39/30; BielKron 2v, 49v, 165v, 260v, 322v; Galactophagi, Lud w tatarskiey ziemi który mlekiem ziwie. Mącz 141d; Victum lacte tolerare, Mlékiem fie żywić. Mącz 500c, 28b, 111a, 141d, 181a, b [4 r.] (13); SienLek 5, 6v, 7 [2 r.], 9 [2 r.], 48 (22); [jeden drugiego] wepchnie w błotho: oczy mu záleie: grochem popłufka: mlekiem zmyie: á potym chychu ná trzy zbyty GórnDworz N2v; Drudzy s Cebule wodką/ álbo mlekiem [piszą listy tajemne] przygrzawłzy v ognia wyczyta. BielSpr 49; BudBib Eccli 39/30; Calag 349b; SkarŻyw 141, 184, 560 [2 r.]; NiemObr 39; KochFr 99; KochDz 106; GórnRozm M [2 r.]; Calep 445a, 575a, b, [674]a; GostGosp 18; Ktoż trzodę pášie: á mleká z trzody nie pożywa [de lacte gregis non manducat]? WujNT 1.Cor 9/7; PowodPr 22; SkarKaz 160a.*

mleko czyje [= od kogo pochodzące] [w tym: ai poss (63), G sb i pron (9), pron poss (2)] (74): Mleko famicz płodnych iefth fúbtelne á wodne FalZioł IV 7b; Tę chorobę [strucie] leczą mlekiem koziem FalZioł IV 36c; GDy dziecię łpac nie może [...] Tez k temu łamo Swinie mleko barzo iefth dobre. FalZioł V 42, I 120a, 127a, IV 4c, d, 5b [3 r.] (25); March² Dv; GliczKsiąż D4; BielKron 24v, 36v, 464v, 449v; Vaccinum lac, Krowie mléko. Mącz 471d, 32c, 189c; popiół z myłzy zmiełzawłzy z miodem álbo z rożánym oleiem w vcho [bolące] pułzczay/ álbo pśiego mleká w nie nápuść. SienLek 71, 38v [2 r.], 39, 43v, 51, 52 (25); Kładą drudzy [choremu na skroni] świnié mleko Oczko 31v; KochFr 28; PudłDydo Bv. Cf »mleko kobyłe, końskie«.

W połączeniu z miarą objętości [w tym: garniec mleka (8), z mlekiem (1), suny mleka (1)] (10): March¹ A3; A mátká Márchołtowá [...] náłálá garniec czyłtego mleká March² Dv; [Marchołt] połtáwiwłzy

gárniec zmlekyem na ziemię zyadł plácek *March*² Dv, D, Dv, D4 [2 r.]; *March*³ V; y otworzyła funy mleká [*utrem lactis*]/ y dáła mu pić y zaś go nákrjła [!]. *BudBib Iudic* 4/19; *WerGość* 242.

W połączeniu z innymi rodzajami nabiału [w tym: masło (a. masła) (5), ser (a. syr) (4), śmietana i ser (1)] (9): Mleka/ śmietany, fyrow młodych/ kańpułtow, nigdy nie ielć *FalZioł* V 64, V 10v, 36v; *LubPs* gg4; *BibRadz Gen* 18/8; *BielKron* 4v; Słodkie rzeczy włyżtki niezdrawe są/ mleko y syr. *SienLek* 94; *BudBib Gen* 18/8; máłłem y mlekiem czełtował [*Abraham*] miłe goście swoie. *SkarŻyw* 285.

W przeciwstawieniach: »mleko ... woda (3), krew« (4): kiedy krowy częłtho iedzą macierzą dufzkę/ w miałto mleka krew fnich wydoiłż. *FalZioł* I 138d; gdy prośił okrutnik wody mleká podáła *LubPs* hhv; Ządaićemu wody dáła mleká [*Aquam petenti lac dedit*] *Leop Iudic* 5/25; *SkarŻyw* 560.

W porównaniach (21):

Jako comparandum (20): czyalo yey [*Maryi*] yako mleko zrumyonólczyą ku uełrzeny myła *PatKaz III* 121, 121v; *FalZioł* V 4; Y zfiadło fie iako mleko ferce ich [*Coagulatum est sicut lac cor eorum*] *WróbŻółt* 118/70 [*idem Leop Ps* 118/70]; Gora ta fyna ielć mleku przyrownana y gora tłufta [*mons coagulatus mons pinguis*] y czemu fie domnimawacie na ynłżich gorach żizności *WróbŻółt* 67/16, V8v [2 r.]; *Leop Ps* 118/70; Mocz iáko mleko gęłty/ w niewiáłtach nieták szkodny/ iáko w mężoch *SienLek* 26v, 26v; thy moy miły brácie/ kthory potrzebuiefz [...] pirwey lekkiey náuki/ á práwie iáko dzyecię mleká/ nie wdaway fie nic w porządki tobye niepotrzebne *RejPos* 156; *GrabowSet* Bv; W wściech miód: Iák mleko mowá *KlonWor* **2v. Cf »biały jako mleko, bielszy niż mleko, nad mleko bielszy«.

Jako comparatum (1): tyś [*Boże*] mię [*Joba*] vrobił/ y z mlekás mię iáko fer vtworzył/ iákożci fie kłánić nie mam? *SkarKaz* 160b.

W zaklęciu (1): luczku przyniefzmy tho do mych krow abi bilo mlyeko do kolyan, fzmyothana do gloznów *LibMal* 1544/86.

W charakterystycznych połączeniach: mleko kozie (26), krowie (13), osłowe (oślice) (2), owcze (3), psie (2), sucze, świnię (4), wielbłędzie (2), zajęcze; mleko ciepłe (3), czyste, dobre (2), rzadkie, subtylne, zimne; mleko pite; mleko cieknie, gęstnie; mleka pożywać (pożywanie) (4), przymieszać, przymnażać; mleka naprawienie, pomazanie; mleko mieć (miewać) (4), pi(ja)ć (pijący) (16), w mleko się obracać (2); mlekiem napawać (2), okrasić, pisać, poić (2), polany, pomazać (pomazywać) (3), popijać, rozpuścić (2), roztworzyć (2), spluskać się, utuczyć, zmyć, żywić (się) (3); z mlekiem zmieszać; w mleku rozgrzać, rozmoczyć, umoczyć.

Przysłowia: A kotá kto v mleká wyernego widuye. *March*¹ A3; *March*³ Vv.

Boni pastoris est tondere pecus non deglubere, Proverb. Dobry páłters ná wełnie/ álbo ná mleku ma przelćwáć/ a nie z skorey odźierać. *Mącz* 26b.

Frazy: »mleko jest świetlsze niż dzień« (1): za żeś nierzekł iż mleko ielć fwietłłfe niż dzień *March*² D4.

»mleko się siędzie« (1): Schistum, Siádłé mléko/ gdy fię mléko wępółek siędzie á wodę od fiebie odłádzi. *Mącz* 371c.

Zwroty: »doić mleko« (1): Rángiferi Reynen/ ná thych wożą co raczą/ doią mleko iáko v krow *BielKron* 295.

»mleko jeść (a. jadać); mleko jedzone; najadać się mleka« [szyk zmienny] (12;1;1): Ten który fwą krowę doi [...], Náiada fye mleká dofić *March*¹ A3v; *FalZioł* V 47, 48v, 64, 82, 88v; *GlabGad* H5v; *RejFig* Cc4v [2 r.]; Iadaćie mleko [*lac comedistis*] á przyodźiewaćie fię wełną *BibRadz Ez* 34/3; *BielKron* 4v, 453v; kázel tedyż iego lekárftwy leczyć: wodę pić y mleko ieść *SienLek* 93; *LatHar* 127.

»mlekiem odchowować (a. wychowywać), karmić« [szyk zmienny] (2:1): *GliczKsiąż* D4; Smokowie wyłożyli pierśi fwe á kármili mlekiem [*lactaverunt*] łzczeniętá fwoie *BibRadz Thren* 4/3; Mellifá y Amáltea/ wychowáły Iowifzá potáiemnie kożim mlekiem *BielKron* 24v.

»naddawać mleka« (1): Rumo, are, id est, lactare, Doyę/ náddawam mlieká. *Mącz* 360b.

»oddoić mleko« (1): iako fkoró fie Iagnię vrodzi ma być przyfádzono do Wwymiona [!] oddogiwfzy pierwey mleko kthore będzie w czyczkach gęfte *FalZioł* IV 1d.

»mleko odjąć« [szyk zmienny] (3): żeby im żadna czarownicza krow niemogła vczarować/ ani mleka odiać. *LudWieś* B3v; *Lac agnis subducere*, Baráńki ofładzić od owiec/ Odyąć ym mléko. *Mącz* 97a; *KlonWor* 7.

»mleko uwarzyć; warzone; z mlekiem warzyć; (u)warzony; w mleku (u)warzyć; warzony« [szyk zmienny] (1;1;1;2;5;3): mleko warzone na wieczery iedz. *FalZioł* V 47, I 64b, III 25b, V 36v, 103; dla onych fłow ktore napifał Moizéfz non coques hedum in lacte matris fue/ niewarz Koźlęcia w mleku mátki iego. *BielKron* 464v, 36v; warz z mlekiem ślaz *SienLek* 84v, 38v, 64, 97, 102, 134.

»wabić mleko« (1): yfch wkuflynye do fyoftri fwey kachny wabila mlyeko, thak wzyła wyorow y warzila a v warziwfchi lyala ye przed wrotha v lyudzi mowacz *LibMal* 1544/86.

»mleko [u czego] wysysać« (1): Caprimulgus, Nieyáki ptak [...]/ ktory w nocy mléko v kós wyfifa. *Mącz* 37b.

Wyrażenia: »biały jako mleko, bielszy niż mleko, nad mleko bielszy« (4:2:1): *FalZioł* II 20b, V 4v; Załz dzień ieft [bie]łłfy niż mleko *March*² D2v; nálezi thám zrodlá wod bárzo wiele/ kthora wodá była biała iáko mleko [*tanquam lac gerebant aquam*] *HistAl* K8; *BibRadz Thren* 4/7; oczy iego [*Mesjasza*] pięknieyfze fą nád wino/ á zęby nád mleko bielíze. *BielKron* 18v; *Calep* 354a.

»z mlekiem kasza« (2): Iuż niedba o fmołę náfzę Woli w Ráiu z mlekiem káfzę. *MWilKHist* E3, G2.

»mleko kobyłe, końskie« = *kumys* [szyk 6:6] (11:1): *FalZioł* IV 10b; Czemu mlekiem kobylił może fie człowiek vpić. *GlabGad* H5; *MiechGlab* **3, 22; *Mącz* 156c; *SienLek* 59, 112v, 149; Komiz kobyłe mleko/ iáko oni [*Tatarzy*] zową/ To tym fobie záleye potráwę furową. *RejZwierc* 243, 242v; Hippace – Ser konsky, z mileka [!] konskiego vcziniony. *Calep* 483a; *KmitaSpit* A2v.

»słodłe mleko« (1): *Lac requietum*, Słodłe mlieko. *Mącz* 342a.

Zestawienia: »mleko kwaśne« = *oxygala* *Mącz*, *Cn* [szyk 2:2] (4): kwaśne mleko (ktoremu komiz rzekaią) [*laudant lac presertim, komiz, id est acetosum*] ieft im [*Tatarom*] nachwalebniezfze [!], bowiem ich żoładkowi iefth za lekarftwo czyniące purgacią. *MiechGlab* 22; *BielKron* 435; *Mącz* 271d; zdrowo ieść temu co biegunkę ma mięfo záięcze [...] mleko też kwaśne temu fłuży *SienLek* 101v.

»słodkie mleko« = *mulsum lac* *Mącz* [szyk 1:1] (2): Przyniołł mu [wężowi] mleká fłodkiego/ Nádrobiwfzy chlebá białego. *BierEz* N2v; *Mącz* 235d.

»(z)siadłe mleko« = *densum a. gelatum a. glaciatum lac, schistum Mącz; oxygalum Cn* [szyk 5:1] (6): Schistum, Siadłe mléko/ gdy fię mléko wespółk siędzie á wodę od siebie odládzi. *Mącz* 371c, 82a, 143a, 146a; Schiston lac – Mleko z fiadłe dla czynienia ferow. *Calep* 953a.

~ *W porównaniu* (1): Bo práwye yák s fiadłe mleko fercá ich ftwárdzyáły *LubPs* bb2. ~

Szeregi: »miod i (a) mleko« (2): *OrzRozm* E4; Tertulian/ názywa to trádycyá Apóstołfká iz po krzcie zárazem okrczonych miodem karmiono/ y mlekiem nápowano. *NiemObr* 75.

»siara, pirwe mleko; siara to jest mleko oddojone« [szyk 2:1] (2;1): Czemu fiara krowia to ieft mleko oddoione hnet po iey ocieleniu zdrowíze ieft nad inne *GlabGad* H5; Collustrum vel colustrum. Siará Pirwe mleko po porodzeniu. *Mącz* 59d, 60c.

W przen (16) : *BibRadz* Ez 25/4; Biedá wam ktorzy fie páfiecie ná winnicy moiey [*Boga*]/ mleká á wełny wzywájąc z owieczek moich. *RejPos* 14; *BudBib* Ez 25/4, *Iob* 21/24.

W przeciwstawieniach: »mleko ... (mocny, posilniejszy, stateczny, twardy) pokarm (8), mocne jedło, twarde mięso, grube młoto, potrawa« (12): Yákoby máluczkiem w Krystufye mlekám wam dał pić/ nye pokármu. *KromRozm* II v2v, v2v; *KuczbKat* 5; Mlekiem was poiłem/ á nie potrawá [*lac ... et non escam*]. *BudNT* 1.Cor 3/2; Bo y cóście dlužni być wczýcielmi [...] zásię potrzebuiecie żeby was wczono [...] y ftáliście fię (tákiemi co) potrzebuią mleká á nie mocne⁸⁰ iedlá [*lacte et non solido cibo*]. *BudNT* *Hebr* 5/12, *Hebr* 5/13; gdy ich [*ludzi*] od świętego pífmá odwodzą/ á wftáwámi ludzkiemi (iuz nie iáko mlekiem/ ále iáko grubym młotem/ tuczá y karmiá) *NiemObr* 91, 90; *WujNT* 1.Cor 3/2, *Hebr* 5/12; Ieft [*Pismo św.*] iednym iáko mleko/ á drugim iáko twarde mięło *SkarKaz* 81a, 155a.

Przen (32) :

a) *bibl. Na oznaczenie obfitości i dostatku wszelkich dóbr materialnych* (31) :

Frazy: »miod i mleko z ziemie popłyną; ziemia gdzie (a. z ktorej) płynie (a. pociecze) miod i mleko« [szyk *zmienny*] (1;2): zyemiá będzye krom prace káždy pożytek dawálá/ miod y mleko z zyemie popłyną *BielKron* 136v; izem ia [*Machumet*] was przywiódł do zyemie obiecány według Prorockiego pífmá/ s ktorej pociecze miod y mleko. *BielKron* 165v; *SkarKaz* 550a.

»popłynie mleko; pogorki opływać będą mlekiem« (1;1): będzie z gor kápác fłodkość/ z pagorkow popłynie mleko [*colles fluent lacte*] *Leop* *Ioel* 3/18; z gor popłynie mófzdz/ á pagorki opływać będą mlekiem *BibRadz* *Ioel* 3/18.

Zwroty: »utuczyć brzuchy mlekiem [z czego]« = *wzbogacić się* (1): izbyfcie vtuczyli brzuchy fwoie mlekiem s tego ftádá Páńfkiego niewinnego/ ták iáko o was Prorok powieda. *RejPos* 168v.

»(wy)ssać mleko« [*w tym: czyje* (2), *z kogo* (1)] = *wykorzystać, czerpać zyski* (3): Iz biedá wam kthorzy tylko fiemie mleko z owieczek moich/ á drzecie wełnę s ftádá moiego. *RejPos* 123, 123v; Iáko fthoiá oni mizerni Lázárzowie v drzwi bogaczow onych/ ktorzy wyffáli mleko ich/ á odarli wełnę ich *RejZwierc* 189.

Wyrażenia: »ziemia opływająca (a. ciekąca, a. obfitująca, a. płynąca, a. która o(s)plywa) mlekiem i miodem; ziemia płynąca miod i mleko« = *terra quae fluit a. manat lacte et melle, terra lacte et melle manans* *Vulg*; *terra fluens lacte et melle* *PolAnt* [szyk 16:1] (15;2): *GroicPorz* h3; á bym go wywiódł z ziemie tey do ziemie dobrej y przeltroney/ y do tákiey która opływa mlekiem y miodem *Leop* *Ex* 3/8, 16/13, *Deut* 6/3; *BibRadz* *Deut* 31/20; áby [...] przywiódł [*Mojżesz*] gi [*lud*] do zyemie

płynący miód y mleko *BielKron* 28v, 30v, 40v; *BudBib Ex* 3/8, *Deut* 27/3, *Ios* 5/6, *Ier* 11/5, 32/22; *SkarŻyw* 3, 479, 483, 500.

»ziemia opływająca rzekami (a. [która płynie strumieniami]) mleka i miodu« (1): w wiodłes nas do ziemie opływającej prawie rzekami mleka y miodu [*in terram quae fluit rivis lactis et mellis*; która płynie strumieniami mleka y miodu *WujBib*] *Leop Num* 16/14.

Szereg: »mleko i (a) miód« = *lac et mel Vulg, PolAnt* [szyk 15:8] (23): *OrzRozm* E4; iako Moyżesz mlekiem y miodem Izraelczyki przyłudzając *CzechRozm* 91v. *Cf* »miód i mleko z ziemie popłyną«, *Wyrażenia*.

b) *Rozkosz, słodycz, przyjemność* (1) :

Szereg: »miód i mleko« (1): Miodem płyną wargi twoie oblubienico/ miód y mleko [*mel et lac*] pod ięzykiem twoim *BudBib Cant* 4/11.

a. *Mleko kobiece jako pokarm dla niemowląt* (156) : Ieftliby takowe nie fpanie przychdziło [!] Dziecięciu z nieczyłthego mleka/ kthore wyfyła z mamki *FalZioł* V 42, II 3c [2 r.], IV 4d, V 15, 35v, 36 [6 r.] (27); CZemu cice roftą na pierfiach. [...] z ktorey [krwi] fie mleko czyni ku pokarmu dzieczęcemu *GlabGad* D6, D6v, D7, D7v [3 r.], H5 [2 r.]; Boś rofkazał członkom/ to ieft pierfiom/ aby dawaly mleko vżytek pierfi [*praebere lac fructui mamillarum*; z pierfi mléko dawać owocowi pierfi *WujBib*] *Leop* 4.*Esdr* 8/10; *SienLek* 80, 83, 87 [4 r.], 87 *żp*, 112v [2 r.], S3; *GostCast* 63.

mleko czyje [= *od kogo pochodzące*] [*w tym: ai poss* (50), *G sb i pron* (9), *pron poss* (3)] (62): Trzeba też mieć wzgląd na mleko Mamki/ aby nie było łmiade/ łine/ żolte/ łzare/ albo czyrwone. *FalZioł* V 36, I 65c, 74b, 87a, 95b, 96d (20); Czemu mleko niewiaft czarnawych zdrowłze bywa niłli białych. *GlabGad* H5, H5; Kto łye niebrzydłi/ nápiy łye mléka niewiełciego/ co chłopcá doi/ od tego też rádá biegunká vftawa. *SienLek* 102, 40, 51, 51v, 56, 65 (24); [*mężna matka*] ilz go więcey boiałnią Bożá [!]/ niłli mlekiem łwym karmiá. *SkarŻyw* 208. *Cf* »mleko matki, matczyne«, »paniełskie, dziewice mleko«.

W połączeniu z wyrażeniem przymkowym „w piersiach” (10): Trzeci znak z łtrony mleka w pierfiach/ ieftli mleko ieft białe á ktemu gęłte *FalZioł* V 15; Emplałtr też wołkowy/ mleku w pierfiach v niewiałty z łiadać łie nie dopułzcza. *FalZioł* IV 28c, *ż6c*, I 7d, 51b, 74a, 82a (10).

W charakterystycznych połączeniach: *mleko mamki, niewiałst(y)* (2), *niewiełcie* (41); *mleko ciepłe, czyste* (5), *nieczyste* (3), *niesmaczne, niestrawne, niezdrawe* (3), *rzadkie, wodne* (2); *mleko ginie, mnoży się* (2), *rozcieka się, tuczy, wysycha*; *mleka gubienie, kwałność, mnożenie, ossanie, zniszczenie; napić się mleka; mleko mieć* (2), *mnożyć (pomnażać)* (10), *przyciágać, psuć, ssący, zmieszać; mlekiem mazać, obetkany, zastrzyka(wa)ć* (2); *z mlekiem pić, rozpułścić (rozpuszczony)* (2), *zmieszać (zmieszany)* (6); *w mleku maczać, rozpułścić*.

Frazy: »mleko płynie« (2): mleko v niey [*v niewiałsty*] z pierfi nacifnionych płynie *FalZioł* V 17d; *GlabGad* D7.

»mleko (w cych a. w piersiach) się zsiada, stwardnieje« (3:1): Syrzyłko ie⁸⁰ [*łwa*] niewiałtam na czycze przyłkadać gdy fie mleko w nich z łiada. *FalZioł* IV 12a, I 82a, V 87v; Ná bolenie záł cyczkow y opuchlinie [!]/ ty lekárłtwá małz/ á zwłáłzcza gdy w nich mleko stwardnieie *SienLek* 86.

Zwroty: »mlekiem karmić, karmić się« = *alere ubere, dare mammam a. uberem, mammam in rumen immittere, immulgere lac, irrumare, nutrire lacte Cn* [szyk zmienny] (5:2): tzo wfiytek fwiat rżądzi/ kármiątz fie maly^m pokarmem czyftym panieńfkim mlekiem. *OpecŻyw* 20v, 147v, 161; aby ta nachądoznyeyfza panna nacyfthfzym panyenfkym mlekyem fwego fyna cryftuła karmyła *PatKaz III* 91v; *SkarŻyw* 208 [2 r.]; *WujNT Hebr* 5/13.

[»odchowac od mleka«: Zoftála tedy w domu niewiáltá/ y chowála fyná fwego/ thák długo aż go odchowála od mléká [*donec amoveret eum a lacte*; odládziła od mléká *WujBib*] *Leop* 1.Reg 1/24 [23] (*Linde*).]

»mleko odjąć (a. odejmować)« (3): gdy by pląftrem ftego ziela obłóżył pierfi bialey głowie tedy iey mleko odeymie. *FalZioł* I 34d, *2, I 91c.

»odsadzac, ostawiac od mleka« (2): Ablacto, Oftawiam/ odládzam od mléká. *Mącz* 181b.

»mlekiem (wy)chowac, wychowany« (2:4): a panyenfkym mlekyem y pylnofzczyą bądyze uychouan bog y człouyek *PatKaz II* 57v; *PatKaz III* 91v; *FalZioł* V 35v; Bog tak fprawił/ aby [*Mojżesz*] matki fwey mlekiem wychowany był *SkarŻyw* 478, 478 *marg*; Homogalactos – Iednim mlekiem wichowany. *Calep* 486b.

»mleko wysysac, ssać« [szyk zmienny] (2:1): aby mleko ktore dziecię zfię: było dobre *FalZioł* V 43; Emulgeo, Wydayam/ Wyfifam mleko. *Mącz* 235c, 120c.

Wyrażenia: »mleko (własnej) matki, matczyne« [szyk 4:2]: Bo mleko włafney matki: przyrodzeniu niemowiętku: barzo flży *FalZioł* V 35v; gdyby matczyne mleko było nieiako cierpkie á przykre/ tedi natfzčno nigdy nie ma dziecięciu pokarmu dawać. *FalZioł* V 36, V 35v, 37; *SkarŻyw* 478 [2 r.].

»panieńskie, (naświętszej) dziewice mleko« [szyk 5:1] (5:1): *OpecŻyw* 20v, 147v, 161; *PatKaz II* 57v; *PatKaz III* 91v; iżby mi nie mogli załzkodzić na duży ani na ciele [...] przez naświętfzey dziewicze mleko kthorem cie napawała y dogiła *TarDuch* D6.

Zestawienie: »mleko (w piersiach) z siadł« [*przy stanie zapalnym gruczołów mlecznych*] [szyk 4:2] (6): kwiatki fzafranu ogrodnego w winie warzone/ mleko wpierfiach białym głowam s siadłę rofpułzcza. *FalZioł* I 33d, †5f, I 47b, II 8c, V 87v, 88.

W przen (11) :

W przeciwstawieniu: »mleko ... potrawa męska« (1): mow dofyc mi ná ftarego zakonu świętych żywotách: iákoby rzekł [...] ząwždy mleko z fąc wolę/ á potraw męfkich nigdy niefkufzę. *SkarŻyw* A5.

Zwroty: »piersi mlekiem napełniac« (1): zmiefzawfzy gi [*krzyształ*] z miodem/ pierfi niewiełcie mlekiem napełnia. *FalZioł* IV 51c.

»z mlekiem (macierzyńskim a. macierzynym) napi(ja)ć (a. opić) się; z mlekiem mamczynym się nassać« = *pryswajac sobie od najwcześniejszych lat* (4;1): *GliczKsiqz* D4; Cum lacte nutricis errore suxisse videtur, Zda fie że fie wefpołek s mlekiem błędu tego nápił. *Mącz* 428a; *SienLek* 14v; czego [*jakich obyczajów*] fię z mlekiem iákoby mámczynem náfály [*quae cum lacte nutricis quasi suxerunt*] tego fię przez wfzytek czás żywotá fwego będą trzymać. *ModrzBaz* 12; że fię onych filozowfkich regulek y terminow/ práwie z mlekiem mácierzynfkim/ tak opili/ że fię z nich wylzumac nie mogą *CzechEp* 9.

»z mlekiem się prawie nauczyć« = *od najwcześniejszych lat przyswoić sobie* (1): Iáko tho trudna iest rzecz [...] tego fie oduczyć mowić czegołmy fie z mlekiem práwie mowić od Antychriftá náuczyli. *CzechRozm* 34v.

»w mleku podawać« = *uczyć od niemowlęcych lat* (1): Mnieć grzech iefzche w mléku mátká podawáká. *KochPs* 76.

Wyrażenie: »odsadzony (a. ostawiony) od mleka« (2): komu to vczyni [Bóg] żeby zrozumiał co fłyłzał? Ołtáwione od mléká/ oderwáne od pierśi [*ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus*; ołtáwionym od mléká/ odfádzonym od pierśi (*marg*) (iáko dziećiam, trzebá im dawác) rofkazanie po rofkazaniu, wirfz po wirfzu, troche tám, troche lám. H. (-) *WujBib*]. *Leop Is* 28/9; *KuczbKat* 270.

Przen: Nauka Kościoła (8) : *KuczbKat* 130; ZŁożywłzy tedy wízeláká złość/ y wízeláká zdrádę/ y obłudności/ y zázdrości [...] iáko dopiero národzone dzieteczki/ rołtropni bez zdrády mléká požádaycie [*sicut modo geniti infantes, rationabile sine dolo lac concupiscite*]: ábyście w nim vrošli ku zbáwieniu *WujNT* 1.*Petr* 2/2, s. 583 *marg*, 799 *marg*, *Zzzzz2v*.

Zwrot: »mleko ewanjelijey świętej ssać« (1): wízytcy fię do Mátki íwey do Kościołá Rzymfkiego [...] przyználi á tę ítárá Mátkę íwoię/ v ktorey mleko Ewánieliey S. zfalli/ vcźčili. *SkarJedn* 326.

Wyrażenie: »mleko chrystyjańskie« (1): Ich Mość Xięża [...] też y mléká Chriftyáńfkiego/ to iest/ początkow náuk zbáwiennych/ wżczyć im [*ludziom*] niechcá *NiemObr* 91.

Szereg: »mleko, to jest początki chrystyjańskich nauk« (1): gániąc tych ktorzy mlekiem/ to iest/ około początkow Chriftyáńfkich náuk/ dáley nie połtępuiąc/ tylko fię báwią. *NiemObr* 90.

2. *Podpuszczka, enzym występujący w żołądku młodego cielęcia, powodujący ścinanie się mleka, także każdy środek, służący do szybkiego ścinania się mleka* (4) :

Zestawienie: »zsiadłe mleko« (1): Syrzyfko albo z fiadłe mleko Owcze napreciw [!] wízytkim złym trucinam pomaga *FalZioł* IV 2b; [*SienHerb* L3#].

Szeregi: [»podpuszczadło i mleko zsiadłe«: podpuńczádło/ y mleko zśiadłe w młodego źwierzęciá/ álbo bydłęciá żołądku Serzyfkiem lekarze zowá *Coagulum*. Kálfzrenen. *SienHerb* L3#.]

»syrzysko albo (zsiadłe) mleko« (4): Syrzyfko albo mleko wízytkim trucinam y iadom być nieda *FalZioł* IV 2b, IV 2b, 8b, d.

3. *bot. Biaława ciecz zawarta w tkankach lub nasionach roślin* (36) : Wízytki rodzaie tego ziela Titimallu mleko s fiebie wypuńczá *FalZioł* I 146d; [*turbit*] iest korzeń gładki, rowny, mleko w łobie maiący *FalZioł* I 148d; kwiat iego [*powoju*] iest biały á mlékho w łobie ma *FalZioł* I 153d, I 33a, 42c, 43b, 79a [2 r.], 146b (12); *SienLek* 64.

W połączeniu z nazwą rośliny lub przymiotnikiem od tej nazwy [w tym: *G sb* (6), „z”+ *G sb* (3), *ai poss* (13)] (22): Też mleko wyfokiego mlecżu na bielmo puńczczáne/ bielmo ípádzá. *FalZioł* V 78, I 41c, 42c, V 73, 80 [2 r.], 85v; Cyemnym oczom fłuży mleko z fałaty/ álbo łáktuki z mlekiem niewieścim ná poły *SienLek* 65; vtłucz tho miáłko/ á mlékiem romanowym rołtwórz á ná guz przyłóż *SienLek* 129, 91, 129. *Cf* »makowe mleko«, »migdałowe mleko«.

Wyrażenia: »makowe mleko« [*szyk* 4:1] (5): [*na spanie*] kálfę z owśiáney máki á z mákowego mléká iedzą *SienLek* 56v; iefliby iá ograżáło/ thedy ma ieść łocygę/ krowi mlecż [...] wárząc z mákowym mlekiem/ álbo z migdałowym. *SienLek* 118, 29v, 54 [2 r.].

»migdałowe mleko« = *caretum BartBydg* [szyk 5:1] (6): *BartBydg* 22b; Na czerwona niemocz. Vczyń Migdałowe mleko á zagrzey ie/ wŷyp k themu Gałganu tłuczonego *FalZioł* V 92, III 42a, b; Ieść krowi mlecz/ Borak/ Miodunki/ ćwikłę/ łocygę z migdałowym mlekiem warzoną: á to tedy/ kiedyby go ograżało. *SienLek* 40, 118.

a. *Roztwór wodny mleka roślinnego* (2) : Siemię konopne zwierćiawŷy z wodą mleko wyćisni *SienLek* 74, 145.

4. *Gęsty, kleisty wywar z kaszy lub ziarn zbożowych, kleik* (1) : *Cremor*, [...] Też mleko albo klei z rozwárzenia pŷzenice/ álbo yęczmieniá. *Mącz* 68a.

5. *zool. Nasienie czyli sperma ryb; wydzielina układu rozrodczego samca* (1) :

Wyrażenie: »mleko rybie« (1): Mleko ribie/ y Ikri/ y wŷitki wnętrznoci, nie zdrowo ieft ieć. *FalZioł* V 64.

6. [*Zestawienie*: »mleko dziewicze, dziewice« = *środek kosmetyczny*: Ná wŷelkie zmázy płci [...] Weźmi Miery tłuczoney [...] wypal wódkę [...] wleyże w nią tyle mleká Dźiewiczego podług wági [...] Ale mleko dźiewicze ták czynią/ Weźmi śrebrney piány/ á warz ią w ocćie [...] wley nieco oleyku waynŷtynowego/ á wnet fie ŷtanie iáko mleko. *SienHerb* 513b; Dźiewice mleko. *SienHerb* D3#.]

7. *Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej*: »wilcze mleko« = *Euphorbia L.*; *wilczomlecz*; *roślina roczna lub bylina z rodziny wilczomleczowatych (Euphorbiaceae)*; *esula Mymer*¹, *Mącz*; *tithymalus Mącz*, *Cn*; *caryitis, characias, cyparissia Mącz* (6) : *Mymer*¹ 18; *Tithymalus*, latine *lactuca marina et herba iactaria, vel ut alii volunt, Wolffsmilch* po niemiecku/ *Wilcze mleko ziele. Mącz* 456c, 39d, 51a, 76c, 108c.

Synonimy: 2. *podpuszczadło, syrzyisko*; 3., 5. *mlecz*.

Cf **BIAŁOMLECZNY, MLEKOLICZNY, MLEKOPLYNNY**